

УДК 341.258:338.54

Курляк М.Д., викладач, здобувач^{©*}*Львівський державний університет внутрішніх справ***ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМУ
ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

У статті викладено обґрунтування теоретико-методологічного механізму забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств на системній основі. Економічну безпеку потрібно досліджувати під кутом зору різнобічних теоретико-методологічних засад, вибираючи необхідні предмети дослідження економічної безпеки аграрних підприємств у системі національної економічної безпеки та механізмів їх взаємодії в кризові періоди розвитку економіки. Важлива увага в дослідженні приділяється аналізу сучасного стану продовольчої безпеки в Україні з урахуванням тенденцій розвитку аграрних ринків у світі в умовах глобалізації.

Ключові слова: *економічна безпека, підприємництво, аграрний сектор, структура економічної безпеки, методологічні засади, продовольча безпека, підприємницька діяльність, інноваційна модель, регіон, національні інтереси.*

Постановка проблеми. Сучасний стан суспільного розвитку набуває досить суперечливого характеру. Поряд із масштабними досягненнями в усіх сферах суспільства виникають різноманітні конфлікти, результати людської діяльності заходять у протиріччя з навколишнім середовищем, часто ставлять під загрозу добробут і навіть життя людей. За цих умов кожна держава в ім'я існування, самозбереження та прогресу вирішує питання національної безпеки.

Стан дослідження. В Україні сільськогосподарський підприємець, на думку багатьох вчених аграрників, як: Андрійчука В.Г., Васильчак С.В., Гайдуцького П.І., Гладія М.В., Липчука В.В., Маліка М.Й., Месеся-Веселяка В.Я., Саблука П.Т., Юрчишина В.В., має бути вихований заново і першочерговим завданням у цьому має бути сприйнятливість до інновацій та трансформаційної політики по відношенню до світового сільськогосподарського ринку. Проте серед досліджень не сформовано єдиної теоретичної і методологічно-обґрунтованої точки зору щодо сутності та економічної безпеки як держави, так і підприємств. Зокрема не досліджено питання економічної безпеки створених нових організаційно-правових агропідприємницьких структур в аграрному секторі України.

* Науковий керівник – д.е.н., професор Музика П.М.

© Курляк М.Д., 2014

Мета дослідження. Полягає у вивченні системи національної економічної безпеки та розробці і теоретичному обґрунтуванні механізму функціонування економічної безпеки агропідприємницьких структур, зокрема аграрних підприємств, яка б передбачила недержавну і державну складові.

Виклад основного матеріалу. Якщо на початку 2000-х років сферу сільського господарства та агробізнесу представляли створені власниками земельних і майнових паїв сільськогосподарські підприємства, середні розміри землекористування яких склали 1200-2000 га, то зараз це в основному надвеликі корпоративні структури. Їх власники, скориставшись неврегульованістю земельних стосунків і безконтрольністю з боку державних органів, "зайшли" в сільське господарство заради власної вигоди, не будучи пов'язаними ні з ним, ні з селом. Економічна криза, руйнування майнових комплексів, відсутність джерел кредитування, незначна державна підтримка "шттовхали" створених в процесі реструктуризації КСП суб'єктів господарювання в залежність від торгово-промислових і фінансових компаній - ті поставляли паливо, техніку і інші засоби виробництва на основі товарного кредиту. Через нездатність розплатитися частина господарств опинилися в руках кредиторів за борги, ставши їх дочірніми підприємствами або філіями. Іншу частину скупили неаграрні бізнес-структури, які, маючи у розпорядженні кошти і використовуючи низьку оцінку виробничих активів сільськогосподарських підприємств, диверсифікували таким чином свій капітал. Ще одну частину поглинули переробні підприємства, елеватори, комбікормові заводи і так далі, що потребували безперерійного забезпечення технологічно необхідною продукцією за собівартістю. Так або інакше, в руках кожної з таких агропромислових компаній або агрохолдингів виявилось від 10-15 до 300 тис. га. Скільки сьогодні таких "ефективних інвесторів" в Україні – невідомо, процес ніким не контролюється. За даними деяких дослідників, їх діяльність охоплює більше третини, а в південних, деяких східних і центральних областях – понад 60% землі, які на першому етапі реформування оброблялися сільськогосподарськими підприємствами, створеними в процесі реструктуризації КСП. Проникаючи в найвигідніші галузі сільського господарства, великі компанії забезпечують собі конкурентні переваги шляхом глибокої спеціалізації, високої концентрації і індустріалізації окремих виробництв, застосування великих доз мінеральних добрив і хімічних засобів захисту, генетично модифікованих організмів. Ці процеси спонукають і інші сільськогосподарські підприємства до впровадження аналогічних технологій, під впливом чого почали формуватися вузькоспеціалізовані виробництва певного виду продукції, орієнтованої на міжнародні ринки і максимізацію прибутку. Позитивні аспекти цих процесів для великого бізнесу супроводжуються негативними структурними змінами в агропродовольчому секторі, руйнуванням збалансованих місцевих аграрних комплексів, що обумовлено витісненням з виробництва не вигідних для великого бізнесу видів сільськогосподарської продукції. Це, у свою чергу, призводить до посилення продовольчої залежності національного ринку від імпорту цілого ряду

важливих для людей видів продовольства, зменшенню зайнятості сільського населення, витісненню його в особисті селянські господарства і за межі сіл. Таким чином, великий бізнес приносить в жертву своїм економічним інтересам усі соціальні функції сільського господарства. Прагнення агробізнесу до збільшення виробництва валютоокупленої продукції вступило в протиріччя з вимогами закону плодозміни, намітилося перенасичення сівозмін одними і тими ж культурами, порушення співвідношення між рослинництвом і тваринництвом, між орними землями і пасовищами, в результаті все частіше стали проявлятися біологічна втома ґрунтів, накопичення в них певних видів шкідників і збудників хвороб, значно погіршало їх родючість [1,4,8].

Для прикладу, в країнах Європи, Північної Америки, Океанії основними суб'єктами господарювання і інвесторами в сільському господарстві були і залишаються фермерські господарства. Вкласти кошти в сільське господарство, приміром, США «сторонні фірми», в тому числі іноземні, можуть лише на основі асоційованого членства без права управління, у Франції – шляхом об'єднання з фермером для спільного виробництва продукції, регульовано спеціальним законодавчим актом [6,11].

Однією з основних складових синергічно – інноваційної моделі розвитку світового аграрного сектора є кооперативний підхід. Позитивними рисами обслуговуючої кооперації визначено: одержання прибутків товаровиробниками не лише від сільськогосподарського виробництва, а й від подальших стадій формування доданої вартості, розподілу ризиків, контроль каналів постачання матеріально – технічних ресурсів та збут своєї продукції. Однак кооперативи можуть виникнути лише за умови виникнення у самих учасників кооперації бажання здійснювати відповідні організаційні заходи, а державні органи здатні лише посприяти цьому процесу шляхом створення відповідних умов на законодавчому рівні. Основне – це забезпечити формування рівноцінних з іншими галузями умов відтворення в усіх господарствах, незалежно від розмірів та їх інтеграції для підвищення продуктивності праці, здешевлення виробництва і зростання конкурентоспроможності кінцевого продукту [2,4].

Але представники вітчизняного сільськогосподарського лобі, переконуючи суспільство, що вони орієнтуються на практику ведення сільського господарства в розвинутих країнах насправді діють в абсолютно протилежному напрямі. Громадськості постійно нав'язується думка, що ефективним є лише великотоварне виробництво, забезпечити яке може лише великий бізнес на великих площах.

Слід зазначити, що середній розмір американської ферми складає 175 га, а найбільші господарства обробляють по 1,0-1,5 тис. га; у Франції ці показники дорівнюють 50 і 200 га, відповідно. У нових землях ФРН, за останніми даними, середній розмір фермерського господарства складає 63 га, кооперативу – 1,4 тис. га. За вітчизняними мірками, це невелике господарство. Як же вони домагаються крупнотоварності і конкурентоспроможності на національних і міжнародних ринках? Двома шляхами, відмінними від української практики.

Перший - це ефективна підтримка формування рівноцінних з іншими галузями умов відтворення в усіх господарствах, незалежно від розмірів, другий - об'єднання фермерів на некомерційній основі як для організації спільного виробництва, так і для просування продукції на ринок. Некомерційні виробничі фермерські об'єднання (партнерства і S -корпорації в США і Австралії; GAEC і EARL у Франції; кооперативи колективної обробки землі в Італії або Іспанії) дають можливість фермерам сформувати спільно оброблювані земельні ділянки, на яких можна використати високопродуктивну техніку і впроваджувати новітні технології. А фермерські збутові кооперативи і їх союзи або інші некомерційні об'єднання фермерів можуть виставити на національному або міжнародному ринку будь-яку партію продукції своїх членів, забезпечивши їй як цінову, так і якісну конкурентність. У Франції, наприклад, через кооперативи фермери продають до 70% зерна. Кооперативний союз UCAL, що об'єднує три кооперативи, які належать 3,8 тис. фермерських господарств, щорічно реалізує 260-270 тис. тонн зерна і 34-35 тис. тонн маслянисто-білкових культур на суму 43-45 млн. євро. Об'єднання SICA – Atlantique, в яке входять 70 збутових кооперативів, створених 58 тис. фермерських господарств, реалізує близько 20% усього зерна Франції. Через три степові кооперативи Канади – Саскачеванський зерновий пул, Пшеничний кооператив Альберти і Манитобський елеваторний кооператив – чверть фермерів країни реалізують великотоварними партіями своє зерно і олійні культури, в т.ч. в 20 країн світу. Своя специфіка і в постсоціалістичній Польщі. Середній розмір фермерських господарств тут складає 9,6 га, а що орендують землю – 24,1 га. Мінімальний річний об'єм товарної продукції, зробленої такими господарствами і реалізованої через власні об'єднання, повинен складати, згідно із законодавством: молока – 100 тис. л, великої рогатої худоби на м'ясо залежно від зони –100-300 голів, свиней – 2,0-6,6 тис. голів, птиці – 500 тис. голів, цукрового буряка – 2,0-6,0 тис. тонн [6,10].

Відмінність між українським "ефективним інвестором" і зарубіжними кооперативними і іншими фермерськими об'єднаннями полягає в тому, що вигоду від збуту продукції в першому випадку отримує один або декілька засновників, які тільки навідуються в село, а в другому - тисячі фермерів-кооператорів, що живуть і працюють безпосередньо в сільській місцевості. У першому випадку власники земельних ділянок, що здали їх в оренду і найняли на роботу, отримують найнижчу з усіх сфер економіки заробітну плату. Якщо в 1990 році заробітна плата працівників сільського господарства - членів КСП складала 95% середньомісячною по країні, то на сьогоднішніх підприємствах - усього 63%. Зайняті в тваринництві круглий рік отримують зарплату в 2-2,3 рази менше, ніж середній показник в промисловості. У селян нижче і середні доходи на одну особу. Зарубіжні ж фермери - власники землі залишаються власниками продукції і доходу від її реалізації, тобто реальними господарями на землі. Середньорічні доходи членів фермерських господарств в США, наприклад, перевищують середньорічний дохід на одну особу по країні. Виникає питання, на яке громадськість має право отримати відповідь : заради

яких переваг і для кого в Україні допускається колонізація олігархічним капіталом сільськогосподарських земель, чому не підтримується світова практика фермерських і кооперативних форм господарювання і землекористування – організаційних форм, які забезпечують продовольчу безпеку і виробництво інших громадських благ для усього населення своїх країн і до того ж домінують на глобальних агропродовольчих ринках? З відповіддю на це питання пов'язана проблема організації ринку землі. Багато років триває дискусія з приводу мораторію на продаж сільськогосподарських земель. Але в Україні вже 98% колишніх членів КСП отримали державні акти на право власності на земельну ділянку, що автоматично спричиняє за собою право його продажу [5,7].

Отже, основна проблема не в тому, продавати або ні. Звичайно, продавати, але кому і на яких умовах. Адже ринок сільськогосподарських земель в усіх країнах жорстко регламентований. Сільськогосподарська земля є стратегічним ресурсом забезпечення продовольчої безпеки і продовольчої незалежності кожного суспільства, що в умовах тотальної глобалізації набуває особливого значення, оскільки продукти землеробства унікальні і нічим не замінимі для людини; сільськогосподарські землі забезпечують зайнятість селян економічною діяльністю, захищають країну від негативних наслідків процесів урбанізації; функціональна роль земель сільськогосподарського призначення для кожного суспільства зростає у зв'язку з ростом чисельності населення планети і загостренням проблеми продовольчого самозабезпечення. Ці і інші особливості примушують державні органи забезпечувати правовий захист національних сільськогосподарських угідь від колонізації їх іноземцями, спекуляції землею, утиски інтересів тих, хто на ній живе і працює.

Висновки. Економічна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз або це стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнування її організаційної структури і статусу, а також перешкодам досягнення цілей розвитку.

Однією з основних складових синергічно – інноваційної моделі розвитку світового аграрного сектору є кооперативний підхід.

Стратегічним ресурсом забезпечення продовольчої безпеки і продовольчої незалежності кожного суспільства є сільськогосподарська земля, що в умовах тотальної глобалізації набуває особливого значення, оскільки продукти землеробства унікальні і нічим не замінимі для людини.

Кожна держава в ім'я існування, самозбереження та прогресу вирішує питання національної безпеки. Економічну безпеку потрібно досліджувати під кутом зору різнобічних теоретико-методологічних засад, вибираючи необхідні предмети дослідження, економічної безпеки агропідприємницьких структур у системі національної економічної безпеки та механізмів їх взаємодії в кризові періоди розвитку економіки.

Література

1. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [Монографія] / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І.Черняк – Харків ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240с.
2. Кваша С.М. Заходи єдиної аграрної політики на сільськогосподарських ринках країн ЄС // Економіка АПК – 2008. – №11. – С. 144 – 147.
3. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.
4. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2004. — 638 с.
5. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення. Монографія. – К.: Лібра, 2003. – 280с.
6. Концепции безопасности. Кн. 1./ Буришев С.А., Лутаев И.В., Прохоров С.Л. – К.:“А-ДЕПТ”, 2005. – 363 с.
7. Збарський В.К. Сталий розвиток сільських регіонів: проблеми і перспективи. //Економіка АПК – 2010. – №11. – С.129 – 136.
8. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. — К.: КВЦ, 1999. — 463 с.
9. Реверчук А.Й., Малик Я.Й., Кульчицький І.І., Реверчук С.К. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи: Навчальний посібник. / За ред., д.е.н. С.К. Реверчука. – Львів: ЛФ МАУП, 2000. – 192с.
10. Спільний Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва і Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг, пов'язаних з охороною державної та іншої власності, надання послуг з охорони громадян» від 14.12.2004 р. №145/1501.
11. Тринько І.Р. Продовольча безпека: аналітична діагностика. (Монографія.) – Львів, 2010. – 167 с.
- 12, Франчук В.І. Економічна безпека акціонерних товариств в системі національної безпеки України // Збірник наукових праць ЛДУВСУ, 2010.– С.43 – 53.

Анотація

Экономическую безопасность нужно исследовать с точки зрения разносторонних теоретико-методологических основ, выбирая необходимые предметы исследования экономической безопасности сельскохозяйственных предприятий в системе национальной экономической безопасности и механизмов их взаимодействия в кризисные периоды развития экономики. Важное место в исследовании уделяется анализу современного состояния продовольственной безопасности в Украине с учетом тенденции развития сельскохозяйственных рынков в условиях глобализации.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, предпринимательство, аграрный сектор, структура экономической безопасности, методологические*

основы, продовольственная безопасность, предпринимательская деятельность, инновационная модель, регион, национальные интересы.

Summary

Economic security to explore the perspective of a broad theoretical - methodological principles, choosing research subjects needed economic security agro businesses structure in the system of national economic security mechanisms and their interaction in the crisis periods of economic development.

Key words: *economic security, entrepreneurship, agriculture, structure of economic security, methodological grounds, food security, entrepreneurship activity, innovative model, region, national interests.*

Рецензент – к.е.н., доцент Поперечний С.І.